

ՄՈՎՍԵՍԻ ԽՈՐԵՆԱՅԻՈՅ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՅ

ՈՒՂԱԳՐԵԱԼ ԵՒ ԾԱՆՕԹԱԲԱՆԱԼ

Յանխարճահաս տխրութեան պատճառաւ^(*) քաղաք չեմ եր
կար յառաջաբանել: Հարկ ալ չեմ տեսներ, ընթերցողն այս առա-
ջին գլուխը կարդալով ինքնին պիտի տեսնէ աղիատութեանս ո-
գին և եղանակն. եթէ միակ կարևոր ինքն ինչ խորհրդանշե-
լի, այս է՝ թէ ունիմք ի ներքին բաւական կատարելագոյն գըր-
չագրաց օրինակներ, այդ ուղղագրութեանց ընտրութեան առաջ
նորդ ըլլալու. — Զոհեմք, և ոչ ալ ունենալը կրնանք ան-
կալել: Գրչագրաց բազմութեան մասին խորեւացոյ պատմու-
թեան գիրքը՝ միս նախնեաց գործոց կարգին մը բարեբախտա-
գոյնն է. Բայց այդ բազմութիւնն իրենց նշանաւոր խանգար-
մանց մը համանման ըլլալով, յայտնէ ինչեք մեզ՝ թէ ճակիին սկզ-
բնագիր օրինակն նոյն իսկ խանգարեալ ընդօրինակութիւն մ'եղած
է: Զայս ուրիշ ինչք չեմք կրնար մեկնել, Բայց եթէ այն պատ-
մական հաւանական մակաբերութեամբ թէ՛ այդ առարկին խո-
գարեալ ընդօրինակութիւնն եղած է նոյն իսկ Մովսէսի խ-
րեւացոյ ինքնագիր օրինակին վրայ, ու եղած էր ճերայեալ

(*) Գր. Հեղինակին յանխարճահաս տխրութեան պատճառաւ ի
որ մեր խոստացած Մատենացանկին ալ չլրացնէ դնել այս անգամ:
Ս. Խ.

և դողդողուն ձեռքէ, դժուար ընթերցելի գրութեամբ, և
 Բագրատունեաց տան Գրատան մէջ անկիւնը երկար ժամանակ՝
 կամ՝ ինչպէս շատ հաւանական կ'երեւայ, դարերով Թագուն և
 անյայտ ծնացած, իսկ հնացեալ և իսկ մաղեալ Վիշապի մէջ:

Այս հաւանական ենթացողութիւնն ինչ հաստատութիւններով
 մը յանուն խորեհացոյ ընծայեալ և առ Արծրունին Ահակ
 ողբեալ կեղծ նամակաւ, որ հաւանականաբար Մովսէսի խո-
 րեհացոյ զրոյց յերևան՝ ելած ժամանակներուն մօտ պատրաս-
 տուած է, ջայն կ'անուանէ՝ «Գիրք Բագրատունեաց», և ոչ
 թէ՛ ինչպէս կ'ընայ կարծող, Բագրատունեաց ցեղին պատմու-
 թիւն: Ուստի՝ անյուսալի է որ այդ բիրտշացեալ և տոգոր-
 եալ խանգարմունք ողբագրեալ գտնուին տեղ մը: Կը ծնայ
 ուրեմն մեզ՝ մեր ունեցածովը գոհանալ, և ուրիշ քննադա-
 տական միջոցովք՝ եթէ կան՝ ողբագրել ըստ կարելոյն: Այս
 եղած է մեր առաջիկայ աղիաստութեան փորձն, յորում թէ
 յաջողած եմք թէ ոչ՝ և կամ որչափ՝ Բանասիրաց ինչ թո-
 ջումք դատել:

Եւ իրորդ գլխաւոր կէտ՝ զոր կ'ուզեմք անդրադարձունել
 տալ մեր ընթերցողաց վերաբերմամբ մեր այս ձեռնարկութեան,
 այս է որ՝ գլխաւոր նպատակ ունիմք խորեհացոյ պատմու-
 թեան լուսաբանութեամբը լուծուծ տալ այն Բագմատի-
 դժուարութեանց, որ առիթ տուած են թէ՛ ազգային և
 թէ՛ օտարազգի Բանասիրաց մեր այս հինգերորդ դարու
 նշանաւոր մատենագրին վրայ այլընդայլոյ և անտեղի, և
 մինչև անգամ՝ անհետեւեթ կոչուելու չափ կարծիս յառաջ բն-

րել, սխեմալ իւր ապրած ժամանակին կամ դարուն նկատմամբ, իւր
մատենագրութեան վրայ էրեւ պատճիւ և իւր ոգւոյն վրայ էր
րել Զղմարիտ հայրենասէր:

*
* *

Մեր այս գրութեան միշտ գործածած անկիւնաւոր [] փափա-
գի ձևերը կը նշանակեն՝ մեր կողմանի եղած յատելութեան,
կամ իբրեւ ենթացրեալ բնիկ ձև նախկին բնագրին, և կամ
իբրեւ միջնաբանութիւն և լրացուցիչ մատուց իմաստից:

Ենթագծեալ բառերը կը ցուցնեն՝ այն տեղերն ուր ուղ-
ղափոխութիւն մ'ըլած եմք և կամ ընթերցուածոց մասնաւոր
ընտրութիւն մը:

Իսկ ի ներքին ունիմք՝ վերնետիկի 1865-ի աւթածալ և
1881-ի փոքրագիւտ տպագրութիւններն, և Յ. Կարենեանի և
կամ լամբրոնեան կողմած ներագրին ընթերցուածները:

—

[ՄՈՎԱԿԱՆ ԽՈՐԵՆԱՅԻՈՅ]

ԳԻՐԻ ԱՌԱՋԻՆ

ԾՆՆԴԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՅ ՄԵԾԱՅ

4. Ա. Յուդա Դրոյս Երևան յայտ Բաղնիկ :

5. [Մովսէս . . .] Սահակայ Բագրատունոյ խնդալ .

Ձանսպառ խաղացմունս աստուածայնոցն է քեզ Հնորհաց ,
եւ ջանքով Հոգւոյն է վերայ քո իմացուածոցք շարժմունս՝
ճանեայ է ձեռն գեղեցիկ խնդրոյս , յառաջ քան զմարմնոյդ՝ զհո-
գւոյդ լնկալեալ զժանաւթութիւն . որ եւ իմոց իսկ արտփակաց
10. է , առաւել եւս սովորութեանցս : Վասն որոյ եւ ոչ միայն քո
վեւարժան է քեզ , այլ եւ է վերայ քո աղաւթել՝ առ է լի-
նել քեզ միշտ այսպիսի :

Ձի եթէ վասն բանին եմք , որպէս ասի , պատկեր Աստուծոյ ,
եւ դարձեալ [Թէ] Առաքինութիւն Բանականին է խոհակա-

15. նութիւն , [որպէս] եւ քո յայտարի անհատ ցանկութիւն , ապա ու-
րեմն [այդու] գեղեցիկ մտածութեամբ զխոհականութեանդ քո
վառ եւ բոլբոբ պահելով զհայժակն՝ զարդարես զբանն , ո-
րով մաս առ է լինել պատկեր [Աստուծոյ] : Ի ձեռն որոյ եւ
զայտարի զսկզբնատիպն ասիս ուրախացուցածէ , գեղեցիկ եւ
20. չափաւոր մոլութեամբ յայտարի մոլեալ եւ զսխառեալ :

Առ որով տեսնեմ եւ զայս , զի եթէ որք յառաջ քան լը-
մեզ եւ կամ առ մեք՝ եղեն հարուստք եւ իշխանք արխարհիս

Հայոց , ոչ ընդ ձեռամբ անկելոց իւրեանց արդեաք գտելոց
իմաստնոց զայսպիսեացս հրամայեցին կարգել շիշատափս
25. բանից , եւ ոչ արտաբոստ ուստեք պսոցիի ի ներքս անել իոր
հեցան աւժանդախութիւնս իմաստից , եւ զքեզ այսպիսի ալ
ժրժ եղեալ ճանեպարհ : Ապա ուրեմն յայտ է թէ ամենեցուն
քան զքեզ հաթագունիցն Խանաչիս զեհագոյն , եւ բարձրա-
գունից արժանաւոր գովութեանց , եւ յայսպիսիս պատկանա-
30.ւոր քնիլ յարձանագրութիւնս բանից :

Յաղագս որոյ հեղտաբար ընկալեալ զքո խնդիրք , արիաա-
սիւնեցայց անել ի կատարումն , անմահ ի յիշատակ թողու-
զայս քեզ եւ որ. զի՛նի քոյի՛նքն են գալոց ազգք . այլ եւ ող-
գի եւս նախնախնի , եւ քաջ եւ արգասաւոր՝ ոչ փայն
35. ի բանս եւ ի պիտանաւոր խոհանկանութիւնս , այլ եւ ի մե-
ծաւեժ եւ ի բազում գործս արժանափառս , զոր յիշա-
տակեացուք ի կարգի պատմութեանս , յորժամ զորդի ի
հաւրէ ճննդաբանելով՝ ազգաբանիցեմք զբովանդախն
իսկ զՀայաստանեացս հաթարարութիւնս , զամենեցուն
40. զուստն եւ զգիրաբուն յայտնելով համառաւս եւ հաւաս-
տի , որպիս ի Յունախանս ոմանս կայ պատմութիւնս :

ԾԱՆՈԹԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆՔ

Տող 3. — Ծանոթ աբանու թիւն : Գրիգոր Մագիստրոս , ի թղթին և որ առ ի Բրախմի և միւրայ , զիւր ղահլաւունի տոհմն յԱբրահամէ սերեալ ցուցընելու առթիւ երբ խորենացոյ զիս յուրեան իւր զիւր՝ զայս պատմութեան գիրքս Հայկեան մատեն ՚մանուածի . « Որպէս ի Մովսիսէ գտեալ ուսցիս ի Հայկեան մատենին յԵրու՝ ծանօթաբանութեանց » , տնկարկելով ի Բ , Է : Բայց աստ ծանօթութեան բառն անղուղտ վրեպակ գրելն է՝ փոխանակ ծանօթութեան գրելու , որով անուամբ զայս զիւր և գիրքն , ինչպէս իւր տեսնեմք , անուանած է պատմագիրս , որ լսեց ի՝ ղապտմութիւն ծանոցոց կամ ծագման . իսկ Մագիստրոս զայդ ինչու՞ն ընդարձակած է մինչև հաս Բ գրոց , թէև խորեանցի ալք Բ գրոց , — իւր միջինն երեք գրոց , յորոց իւր անայ գործն Բովանդակ , — ի չափատուն՝ Միջնի պարսկութեան միւրոյն անիւթոյ անունը կուտայ . և կամ ի վարձան հոյն գրոց լատագոյն անուն մը , յասելն « Բովանդակեցան գիրք երկ » : Բորդ Յառաջընթանութեան Հայոց Միջնոց » , իսկ զգ գիրքն անոց համապատասխանող՝ Աւարդութեան միւրոց հայրենիւն , այսինքն ի՝ գիրք որով աւարտուած ի՝ անունս պատմութեան մերն ի մամանակն առ որով իւր պատմագրիւր ինքն : Այս խորհրդաւոր և պայծառ յորջորջմանք , որ իւր հետն յինքեան միւր գամոյն պատմական բաժանման մը համաձայնութեան , տեղի չի տար մի գիրք մը ևս անհնայելու , ինչպէս ուղած են եղիլադրել ոճնք ի գիտնոց՝ թողմայի Արծրունւոյ շփոթ և մութ բանից հաւատք ընծայելով :

Հայոց Մեծաց : Վերջին երկու Բ և Գ գրոց մակագրու-
թեանց վրի մերոյ նախնւոց և մերոյ հայրենւոց Բացատրու-
թիւնքը կը լուսաբանեն և գրոց մակագրին Հայոց Մեծաց
իմաստն, որով զագգին և զարխարհն միանգամայն իմանալի է,
Այս անուանահոգութեան ստեպ չեմք հանդիպիր խորենացոյ
պատմութեան վր յոր Բաց Ի խորագրենցէ կը գործածուի
երբեմն՝ պաշտօնական գրութեանց մէջ. Այս է, նախ Աղշահա-
կայ խօսից վր առ Հայհազնեանն Տիգրան ուղղեալ. « Եւ այս
լինի Ի տալն քու՝ զօրհորդն Հայոց Մեծաց զքոյր քո Տիգրա-
նուհի ինչ հնութեան » (Ա, ԻԲ), այն պահուն յորում պատմիչն
ի՛նքնթաղցէ որ Տիգրանայ իղիանութիւնը աւելի ընդարձակ էր,
զի յաջորդ գլխոյն վր կը պատկ որ նոյն Աղշահակայ դէմ
Ի մարտ դիմելու համար՝ « Ժողովէ արքայն Հայոց ... և զամենայն
ընտրոս Հայոց Մեծաց և փոքունց » (Ա, ԻԹ), — որով Հայոց
Մեծաց յաջորդումը ի՛նքնի որ առ խորենեան դարու՝ եր-
բեմն նաև իբրև փառա-որական անուն մը կը գործածուի :
Իսկ Բուն գործածութեան կը հանդիպիմք անգամ մը Ի Թըշ-
թին զոր աւագանին Հայոց ի՛նքն չեմք առ հայսն Յունաց Կոս-
տանդին . « ... Եպիսկոպոսոսնք և ամենայն նախարարք Հայոց
Մեծաց » (Գ, Դ), և միև անգամ մի՛ալ առ Գնէլ ուղղեալ
Թղթին վր յորում. Արշակ Գ կը ինչէ զինքն « Արքայ Հայոց
Մեծաց » : Եւ այս գէթ վերջնոյս վր Մեծ մակդիրը արխարհին
արուած մակդրին առնուած է առ Ի զանազանել Ի փոքու-
նն, ինչպիս յայտնի է առ Ի խորենեան Աղխարհագրութենէն,
— զանազանութիւն մը որ Թուի յետ Աղէքսանդրի առ Սելևկեմէք

«Կամ էր : Արե՞ք ըսել է թէ խորենացի այդու խորագրան
 ի՞նչ հանուցանէ որ իւր պատմութիւնը Մեծ Հայք անուանեալ
 աղիարհին է, և ոչ թէ ընդհանուր Հայոց :

Տողի-5.— Այս երկու տողերն ըստ առաջինայդ ունեցած են
 միշտ և զըջագիրք և տպագիրք իբր վերնագիր առարին գլխոյն :

Ա. Մովսիս խորենացոյ յաղագս Տըռյս յեկեղեցւոյ յայտ բանիս,

Սահակ Բագրատունոյ ինքաւ :

Խորենացոյն մատենին զըջագրական բերդապատեալ խանգարմանք
 — ինչպէս ինչեղեք ի յառաջաբանութեանս — ահա սոյն այս առա-
 ջին տողն ինչ սխալն, ոչ մի, այլ երեք խանգարմանք է մի ժողովեալ
 որով եթէ ցարդ միտք մը ինչ հանեմք այդ խորագրին, լոյ՛ք զուր-
 իօրէն է, և ոչ թէ զերանջօրէն կամ տրամախօրէն :

Առարին խանգարումը Մովսիս խորենացոյ անունէն ինչ սխ-
 ալ, որ եկամուտ է :

Թերևս ոմանք Մովսիս խորենացոյ յաղագս Եւ ընթերցու-
 ծը այնպէս մեկնեն, ինչպէս ի՛նչսոստ, օրինակի աղագս « Բարսեղ
 կենարացոյ Յաղագս վեցօրեկց ». տարակոյս չկայ որ այդ մեկնու-
 թիւնն է որ ցարդ ի՛նչեղ տուեր է այդ խառնածին տողին : Բայց
 թէ անպաշտպանելի է այդ մեկնութիւնը, նախ յայտ է անմի-
 ջապէս յաջորդող Տըռյս բառին, որոյ հետ չի համահայտի
 մատենագրին անուան ձերկայութիւնը. երկրորդ՝ անտեղի է
 մատենագրին անուան ընծայել ոչ բովանդակ զործն, այլ լոյ՛
 « խորագիր » մը, ինչպէս է աստ : Թէ ի՛նչք եկամուտ է այդ ա-
 նունն այն տեղ, յայտնի ինչ վնաս է սկիզբն մատենին գլխա-
 վարգութեանց ցանկը, որոյ այդ անունը բնաւ չի գտնուիր :

Արե՞նք ընդե՛լ- եմք այդ երկու բառերն այն տեղէն :

Կը մնան յազորդ թուքերն . Յաղագս Վերոյս յիշխանն յայս՝
Բաձէյս , Սահա՛յայ Բագրատունայ ինչաւ : Յայտնի է այս իս-
քերոն անհապախից շարադրութիւնը թէ՛ ըստ քերականականին
և թէ՛ ըստ արամեականականին : Բաւական ընտանի եղած բացա-
ւորութիւն մ'է մեր հին մատենագրութեան ճանձօթ լսելեաց որ
Սահա՛յայ Բագրատունայ ինչաւ պարբերութիւնը՝ ճամաչի մը
թղթառաջ կոչուած մասն է . և կարծեմ՝ ոչ ոք կ'ընդդիմանայ
ենթադրել որ այս բնագրան գլուխն իրք է դիմաց մատենագրին
սա իւր Մեկեղեանն ողղեալ նամակ մ'եղած ըլլալով , այդ եռա-
թիւ բառերը նոյն նամակին վերաբերին իբր թղթառաջ , և
ոչ թէ իբր Գլխոյն խորագրին մասն :

Բայց խորհենեան մատենիս մէջ այդ թղթառաջ ձևոյն բազմ-
թիւ օրինակներ ունիմք . յառաջ բերեմք աստ անոնցմէ զմեծնս .

« Աճգար արքայ Հայոց , որդւոյ իմոյ ինչաւ . »

« Սահակ եպիսկոպոս Հայոց , քարի զօրավարի Անատոլեայ ինչաւ . »

« Ստրատելատ Գաղառն , տեսուն մերոմ խոսրովայ արքայի ... ինչաւ . »

« Եպիսկոպոսապետ վեթանէս , և ... , տեսուն մերոյ կոստանդէայ կայսեր
« Իւքնահալի ինչաւ . » և՛. և՛ . — Ինչոյն երբեմն « ինչաւ » բառին տեղ
կայ նաև « ողջոյն » դրուած . չ. օ .

« Բազարանց խոսրով ... ամենայն նախաբարաց մերոց ողջոյն : »

Եւ այս է իրք հնոց նամակագրութեան ձեւը . կոյն նմանու-
թիւն ընդ ասա և ընդ մերն Սահա՛յայ Բագրատունայ ինչաւ
ասացունածը . — կարծեմ՝ ամենուն աչքին կը ջաշնէ այդ բազ-
րատութեան մէջ որ մերը թղթառաջին երկրորդ մասն է . կը

պախի ի նմա առաջին փարեոց մասն, որ է նամակագրին ա-
 նուհը, որ այս տեղ անշուշտ ինքն Մովսէս խորեանացին է,
 թերեւս աստ ընթերցողաց մտքին մէջ ամենաբնական գաղափար
 մը ճնանի այս խանգարման համ թերութեան վրայ. այն է
 թէ գրիչը այս թղթառարէն առած և տեղափոխած են Վե-
 րեա ուր եկամուտ տեսանք խորեանացոյ անուհը: — Ոչ այն-
 պէս. նախ զի եթէ թղթառարին սկիզբը տեսած ըլլար առա-
 ջին սկզբնական գրիչը Մովսէս խորեանացոյ անուհը, ուղ-
 ղական ձեռք պիտի տեսնէր, և ոչ թէ սեռահան, ինչպէս
 է այժմ գրչագրաց մէջ, և ընդօրինակողին բնական ջէր
 տեղոյն հետ նաև զհոլովն փոխել, երկրորդ՝ Մովսէս ջէր
 ինչպէս իւր այդ ողջունագրին մէջ զանձն խորեանացի անու-
 հնել, որ յետոց է և համ ընտանեկան համ մատենախօսական
 յորջորջում, այլ զիւր պաշտօնական համ եկեղեցական պատուոյ
 տիտղոսը դնելու էր, ինչպէս տեսանք վերեւ. ուստի համ վար-
 վարդապետ, և համ եպիսկոպոս, եթէ Խղմարիտ է այն աւան-
 դութիւնը որ իւր ճերութեան ժամանակ այդ պատուոյն
 Բարձրացաւ Գիւտ կաթողիկոսն ձեռնադրուելով: Արդ մի-
 ուրիշ ժեթադրութեան մը հոգա՞ք, որ հարձեմ հաւանական
 է. այս է որ այն նախին օրինակին վրայ — յորմէ մեր այժմեան
 Բուրբ գրչագրիները սերած են — զերուած էր իւր անուհը,
 (որ անշուշտ զիւր գաղտնիքն ունէր, որ և իրնայ համա-
 նայնութեան մը գալ Փարսեցոյ տիտուր յայտնութեան հետ,
 և զոր այժմէն մեր ընթերցողաց իր յանձնեմք է մօտ պահել այս
 նշանաւոր կէտը), և առաջին գրիչն որ ընդօրինակած է

հրատարակութեան տալու համար՝ աւանդութեան սորվելով մատենագրին ո՛վ ըլլալը՝ զայն անհորուս. 'Կահեւրու նպատակաւ աւելցուցեր է, ինչպէս սովորութիւնն է, սեռական հոլով, ըստ իւր դատման, իբր Քաղայարմար տեղ առաջին խորագրին սկիզբը:

Ուստի իբր խորագիր Ա գլխին (զոր խորեանացի ինքն իւր ձեռագրին, ինչպէս 'Յերի, «լուսանցից վրայ» նշանակած էր, իւր Մեհենասին Դիրութիւնն տալու համար, ինչպէս հին մատենագրութեանց մէջ ըստ անգամ՝ Երաքանչիւր մասանց համառօտ Բովանդակութիւնը կը տեսնուի,) կը ծնայ այս խօսքը.

Յաղագս Գրոյս յեկեղեցւոյն յայմ Բառնիս:

Արդեօք կը համարին մեր ընթերցողքն թէ այս ասացուածն Բացայայտ է և վճիտ և անմիջապէս ըմբռնելի, և չհայ ինչ խանգարումն և աստ. կը հարցունեմք. յայմ որով կը վերաբերի. նախորդ յեկեղեցւոյն Բառնին թէ հետեւորդին Բառնին: — Պատասխանը փութամբ մէք ինքնին տալու. ցորեափ յեկեղեցւոյն Բառնին ճայրի է յօդը կը ծնայ, գերախանութն յայմ Բառն յաջորդին վերաբերուելու կը ստիպուի, որով և մշտնջենաւորապէս անիմանալի կը ծնայ խօսքն: Թէ այդ չնայն հարձուածն է տառն ևս գրչական վրիպակ է, հաստատեմք նոյն իսկ այս խորեանեան մատենէն երկու նման օրինակներով.

«Աստին իսկ յիսկեցան մերոյ Գործառնութեանս.» (Ա, Գ).

«Մանր զամենայնսն յիսկեցան մերոյ աղիաստութեանս սխաբ գրել.» (Ա, Ե):
— Զմոռանամք նաև որ խորեանացի յեկեղեցւոյն Բառն յուղղականն «Եկեղեցւոյն կ'ըսէ. Գ. «Սկիզբն մատենին»: —

Այս կրկին օրինակք բաւական են քարծեմ հեղինակութիւն տալու մեզ որ ուղղեմք մեր ընթերցուածն այս կանոնաւոր և քերականական ձեւով .

« Յաղագս մերոց յիսկզբան յայսմ՝ բանիցս », — զոր դուր պարզ շարադրութեամբ կրնամք այսպէս ալ շարել , աւելի շիւրիմանալի գործելու համար .

« Յաղագս մերոց բանիցս ի սկզբան յայսմ », կամ աղիարհիկ լեզուաւ թարգմանել . « Մեր ըսելիքը այս սկսելու պահաւս », որ է ըսել , « Մեր յառաջաբանութիւնը »⁽¹⁾ :

Այդ առաջին տողին կը սկսի փայլիլ խորենեան յատուկ լեզուն , և միանգամայն հաւասար ընել մեզ թէ խորենացւոյն են նաև գլխոց խորագիրք :

(Ըարունակելի) :

ՍՈՒԲԵԱՍ Ա. ՊԱՐՈՆԵԱՆ

ԱՐԱՐԱՏ

ամսաթիւր

Տարեկան գինն է՝ 4 ռուբլի :
Réduction Annat. ETCHNIATZIN.

ՄՇԱԿ

օրագիր

Տարեկան գինն է՝ 30 ֆրանկ :
Réduction Mschak. TIFLIS.

ՆՈՐ — ԴԱՐ

օրաթիւր

Տարեկան գինն է՝ 10 ռուբլի
Réduction Nor-Dar. TIFLIS.

(1) խորին եղ. Ստեփանէի Թարգմանութիւնը կ'ըսէ . « Մեր ազգի մասին խորեքիս այս օղբում Սահակ Բագրատունեան Մովսէս խորենացու ողջոյնը » . քան զոր աւելի ևս չէր կրնար թարգմանուիլ իսկապէս ընագիրն :